

'ויהי ביום כלות משה' (במ' ז 1): עריכה ומשמעות בפסיקתא דרב כהנא, בפסיקתא רבתי ובתנחומא על התורה

ארנון עצמון

במחקר המודרני של מדרשי האגדה יש עניין רב במלאכת העריכה של החיבורים השונים. מעבר לעיסוק בדרשה הבודדת, במשמעותה ובגלגוליה השונים, רואים החוקרים משמעות בהקשר השלם שבו הדרשה משובצת. במאמר זה המחבר מצייע לקרוא באופן סינופטי שלוש פרשות משלוש חיבורים העוסקות באותה יחידה מקראית ולנסות לעמוד על זיקות והשפעות ביניהן. היחידה המקראית היא הקריאה 'ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן' (במ' ז 1), ושלושת החיבורים הם: פסיקתא דרב כהנא, פסיקתא רבתי ומדרש תנחומא (מהדורת בובר) על במדבר. המסקנות העולות מממצאי העיון מפתיעות למדי. על אף החומר המקביל לא נמצאה ראייה פילולוגית לשימוש ישיר של עורכי פסיקתא רבתי ותנחומא בפסיקתא דרב כהנא או לשימוש של אחד מהם בחיבור של משנהו. עם זאת נראה שאף שמקורות קדומים היו נגישים לעורך פסיקתא רבתי, הוא הכיר את הפסקה בפסיקתא דרב כהנא והושפע מהמבנה שלה. באופן דומה עולה שעורך התנחומא הכיר את הפסקה בפסיקתא רבתי, הושפע ממנה ואף התכוון להגיב על המסרים הרעיוניים שבה. שלוש העורכים עיצבו את פרשותיהם באופן מגמתי שנועד להדגיש רעיונות ומסרים ייחודיים להם.

מעבר לחשיבות הממצאים לעצמם יש בהם תרומה להבנת מכלול היחסים בין החיבורים השונים. חשוב מכך, מתברר כי המתודולוגיה המחקרית שביסוד הניתוח המשווה, המניחה עריכה ספרותית מתוחכמת של הפרשות בחיבורים השייכים לספרות תנחומא-למדנו, היא כלי עזר יעיל להבנת המבנה והתכנים הכלולים בהם.

המחלוקת על הסמיכה – על מחלוקת וסמכות

יובל פרנקל

מאמר זה עוסק במחלוקת ארוכת השנים המופיעה במשנה, חגיגה ב, ג – המחלוקת על הסמיכה. לאור ניתוח עיצובה הספרותי של מחלוקת זו ובחינתה אל מול התוספתא, נבחן במאמר תפקודו של תיאור המחלוקת במשנה כסיפור מכונן של מוסד המחלוקת התנאי; מוסד זה מעוצב במשנה כמוסד הכרחי ומובנה המשמר אי הכרעה. בהמשך בוחן המאמר סיפור המובא בתלמוד הבבלי על משנה זו, הסיפור על יהודה בן טבאי והעד הזומם, ומראה כיצד האיר הבבלי, באמצעות סיפור זה, את נחיצותם של המחלוקת והדיון בבית הדין התנאי. בחלקו האחרון דן המאמר במשנת המחלוקת על הסמיכה בהקשרה הרחב במסכת חגיגה, ובוחן מחלוקת זו ואת שתי המשניות הקודמות לה במסכת כחטיבה אחת, העוסקת מזוויות שונות בנושא ההתגלות האלוהית והסמכות האנושית.

כבוד חכמים ינחלו: עיון בעריכתה של סוגיית כבוד הבריות

נעם סמט

סוגיית כבוד הבריות בתלמוד הבבלי, ברכות יט ע"ב עוסקת במתח שבין כבוד האדם לבין כפיפותו לאלוהיו, ובגבולות החובה לציית לחוקי האל במקום שאלו פוגעים בכבודו של האדם. בדיון הזה נשזרות בסוגיה שאלות רבות: היחס בין הפרט לבין החברה, יחסי החיים והמתים, מבני סמכות ושליטה בחברה הדתית ועוד. המאמר מציג קריאה של הסוגיה כמכלול ספרותי, מתוך עיון בחלקיה המשפטיים והאגדתיים וראייתם כיחידה תמטית שלמה וערוכה, המציגה עמדה מורכבת ורבת פנים.

העיון בסוגיה חושף את תנועתה החתרנית, השוברת את הגבול החד שבין כבוד אדם לכבוד שמים, תוך הצבעה על אזורי תווך שהגבולות בהם עמומים. עמדתה של הסוגיה מוצגת בתנועה כפולה, הנזחרת מקריאת תיגר גלויה על סמכות דין תורה, אך בה בעת חותרת תחתיו מחילות רחבות לכבודו של האדם.

שני פיוטי בקשה מאת ר' ידידיה מונסוניגו

רחל חייטין-משיח ותמר לביא

ר' ידידיה מונסוניגו (1799–1867) בן ר' רפאל אהרן נולד בפאס שבמרוקו ושימש בה רב ודיין. הוא כתב חיבורים הלכתיים רבים, וכפועל יוצא של הכשרתו הרבנית עסק גם בפייטנות, אך רק מעטים משיריו שרדו. במאמר זה יוצאים לאור שני פיוטים מפרי עטו: 'ה' אלהים מחסי' ו'יהלל פי בניב שפה ברורה'; שניהם הוגדרו על ידי הפייטן כבקשה. הפיוטים שונים זה מזה בתוכנם ובצורתם. הפיוט 'ה' אלהים מחסי' עשוי במבנה שיר מעין אזורי, והוא בעיקרו פנייה לקב"ה בבקשה להצלה לאומית. בפיוט זה גייס הפייטן אמצעים צורניים, לקסיקליים ופיגורטיוויים וכן אמצעים מורפולוגיים-תחביריים ואמצעים תחביריים כתמך לפנייתו. הפיוט 'יהלל פי בניב שפה ברורה' עשוי במחרוזות דו-טוריות והוא מתמקד בי"ג עיקרי האמונה. חשיפת פיוטו של ר' ידידיה על י"ג העיקרים חשובה במיוחד, משום שהוא תורם לדיון בסדר הבאת העיקרים בפיוטים על עיקרי האמונה שנכתבו בצפון אפריקה. במאמר מוצגת סטייה שיטתית מסדר העיקרים שכמעט הפכה לנורמה, ולפיה העיקר העשירי נעקר ממקומו ומובא אחרי העיקר החמישי. הדפוס החוזר שבו העיקר העשירי ממוקם שישי מעורר עניין, בעיקר מפני שבימינו הולכות ופושות גרסאות של 'אני מאמין' שהעיקר העשירי מובא בהן במקום השישי, בדומה לפיוטים הנזכרים.

המשכילים כמגני הטקסט: פרדיגמה שלישית של נאורות יהודית

אמיר בנבגי

המאמר נפתח בהצעה למיפוי מחודש של מחקר ההשכלה במאה השנים האחרונות. החוקרים שיסדו את חקר ההשכלה בישראל ובארצות הברית ראו בה תנועה או ספרות אידאולוגית שעיקר מטרתה חילונם של החיים היהודים, יציאה מן השטעטל, שילוב היהודים בחברה הכללית, ה'ניטרלית', והמודרנית והזדהות עם ערכי הנאורות האירופית של המאה השמונה עשרה. פרדיגמה ראשונה זו מייחסת למשכילים תפיסה הייררכית, המעמידה את הנאורות האירופית כאידאה מכוונת שאמורה להנחות את תהליך המודרניזציה היהודית. בהמשך המאמר מתוארות בקצרה שתי פרדיגמות חלופיות, שהתפתחו ועדיין מתפתחות כראקצייה לפרדיגמה המייסדת בחקר ההשכלה. הפרדיגמה השנייה, שהתגבשה מסוף שנות השמונים של המאה העשרים, נוטה להדגיש את ניסיונם של משכילים לכוון גישור והרמוניזציה בין היהדות לבין המודרניות האירופית. הפרדיגמה השלישית, שהחלה להתרקם לפני כעשור ומחצה, מתארת את יחסי ההשכלה והנאורות האירופית במונחים של אי יכולת להעמדה, מתח וביקורת. בניגוד לשתי קודמותיה היא מבוססת על גישה ביקורתית כלפי המודרניות. חלקו השני של המאמר מתמקד בצדדים הספרותיים והרטוריים של הפרדיגמה השלישית ובמיוחד בתפיסת כתבי הקודש שפיתח משה מנדלסון. העמדה הביקורתית של מנדלסון הופכת על ראשה את התייחסותו המפורסמת של המשורר הימי ביניימי. מנדלסון הציע במקומה תפיסה רטורית בלתי מתנצלת של כתבי הקודש היהודיים ושל הספרות העברית המודרנית. הוא הגדיר את כתבי הקודש כבעלי ממד רטורי, כוונה שנייה, מליצה או רטוריקה. ככאלה, הם מקיימים יחסים מתוחים עם פרשנות המעמידה במרכז את האמת הפילוסופית. בעקבות העיון במחשבת הספרות של מנדלסון המאמר מציע שרטוט בקווים כלליים של מסורת ספרותית-משכילית נבדלת מזו שהתפתחה על הציר הרציונליסטי שמוביל מ'מורה נבוכים' של הרמב"ם אל 'מורה נבוכי הזמן' של נחמן קרוכמל. בניגוד למחשבה ספרותית שיוחסה עד כה למשכילים, ושלפיה הספרות העברית פעלה כתנא דמסייע של הפילוסופיה של הנאורות, המחבר מציע לראות את תפיסת הספרות של ההשכלה כמבוססת על הגנה על הטקסט הספרותי מפני הפילוסופיה בכלל ומפני הפילוסופיה האירופית בפרט; הגנה זו נעשתה בדרכם ובהשראתם של ההומניסטים בני תקופת הרנסנס. מה שמנע בפועל את הטמיעה של ההשכלה היהודית בנאורות האירופית הוא הממד הלשוני-רטורי של הספרות, שמשכילים רבים ראו בו – עד אמצע המאה התשע עשרה – יסוד בעל פוטנציאל ביקורתי, ובמקרים מסוימים אפילו אנטינומי ועוין למושג הרווח של המודרניות והנאורות.

היחלשות בית האב והתפתחות קשרי שארות בספרות האגרונים העבריים במזרח אירופה במאה התשע עשרה

תמר שלמון-מאק

לקראת סוף המאה התשע עשרה, לצד התפתחות הפרוזה העברית, יצאו לאור במזרח אירופה עשרות רבות של ספרוני איגרות לדוגמה (אגרונים). המטרה המקורית של הסוגה, שראשיתה בספרות הקלסית היוונית והרומית, ואשר הענף העברי שלה קיים מאז המאה השש עשרה, הייתה הוראת העברית ופיתוח לימוד השפה. אבל יומרתם הספרותית של המחברים, שרובם היו מורים בעלי שאיפות פדגוגיות ברוח ההשכלה, הביאה רבים מהם לכלול באגרוניהם סיפורים שלמים, בהשראת רומנים אפיסטולריים שהיו פופולריים באירופה במאה השמונה עשרה.

אחד המוטיבים השכיחים באגרונים היה סיפורו של נער שיצא מבית הוריו שבעיירה נידחת לעיר מפותחת שבה יכול היה ללמוד ולהתפתח. היציאה הזו הייתה כרוכה בהבנה שבית ההורים ובפרט דמות האב לא יכלו לספק את צרכיו התרבותיים והחברתיים של הנער. נקודת המבט הזו נגזרה מן הביקורת האידאולוגית של הכותבים על שמרנותה של החברה היהודית בת זמנם, וכנראה שאבה השראה גם מהביטויים הספרותיים של התפרקות המסגרות הישנות בחברה האירופית. האגרונים ביטאו ריחוק גאוגרפי, קונפליקטים בין-דוריים, חרדה מפני השינויים בחייו ובחוג חבריו של הבן, כעס ותסכול מצד האב, שכבר לא היה שותף בכל אלה, ושאיפה חסרת סיכוי של הבן לרצות את אביו. לעתים הופיעה דמות של אם חורגת שהחריפה את הנתק. בית ההורים התרחק והתערפל, ואת מקומו תפסו דמויות קרובות אחרות – דוד, גיס, אח בוגר או חברים משכילים. אגרונים רבים תיארו בפרטי פרטים כיצד התקבל הנער בביתו החדש, ששררו בו רוחה כלכלית וחמימות משפחתית מסבירת פנים, וכיצד נסללה לפני הנער החרוץ דרך ההצלחה והנאורות. בני הדוד וחבריהם הפכו לחוגו החברתי החדש, ויש שהוא נשא לאישה את בת דודו. כך תפסה חברת השווים את מקומה של החברה הפטריארכלית; ההוויה המשכילית – את מקום השמרנות; והנאורות – את מקום החשכה התרבותית.

הכותבים השתדלו לפרוש עלילות מסעירות, שהיו בהן מטפורות לתהליכי שינוי חברתיים ותרבותיים, וגם להתפרנס מהפצתם של הספרונים בקרב לומדי עברית. עמדותיהם הושמעו באמצעות גיבוריהם בנחרצות, בסגנון דידקטי ובעברית גבוהה, בתקווה לקלוע לטעמם של קוראים צעירים ובה בעת לחנכם ברוח ההשכלה.

נח בשבע גרסאות: ספרות הילדים העברית מתבוננת בסיפור המבול

עינת ברעם אשל

סיפור המבול הוא מסיפורי המקרא הפופולריים בקרב סופרים ומעבדים ברבות מספרויות העולם ובכלל זה בספרות הילדים. הסיפור מקפל בתוכו תורת גמול חד־משמעית: הן כנרטיב של ענישה וחורבן, שהם מנת חלקם של הרבים שאינם עומדים במבחן ההתנהגות הראויה; הן כנרטיב של התניה חיובית, שלפיו נגאלים המעטים העומדים ברף התנהגותי ראוי. ספרות הילדים הדגישה חוזר והדגיש לקחים אלו, אגב שכתובה המתמשך של פרשת נח והמבול בשלל שפות. בדברים שיובאו להלן נסקרות שלוש גרסאות של ספרות הילדים העברית לפרשת המבול, משלהי תקופת ההשכלה ועד ימינו, שיש בהם כדי ללמד על התחלפות הדרגתית של דגשים רעיוניים ופואטיים. הסיפור המופיע בספרו של בנימין ישראל לבנר 'כל אגדות ישראל' (1898) נדון כדוגמה חלוצית לעיבוד פרשת המבול לילדים על קו התפר שבין השכלה לתחייה, תוך ניסוח מופת אורייני ומוסרי לבני הדור הצעיר. ספרו של אליעזר שמאלי 'יהי המבול על הארץ: גלוי יומן תבת נח' (1972) נבחן כסוכן של תהליכי חברות לאומיים. ואילו סיפורה של נורית זרחי 'זוגות וזאת' (1999) מוצג כדוגמה לרוח החתרנית של חלק מעיבודי פרשת המבול בזמננו, המערערים על ערכים חברתיים ועל הקריאות המסורתיות בפרשה זו. בדיקת הגרסאות הללו חושפת את ציר ההתפתחות של תפיסות הילדות בתרבות העברית והישראלית ומצביעה על התמורות שחלו במושג הילד המאפיין אותה, שעיקרן מעבר מתפיסתו כאובייקט לפיקוח ושליטה לתפיסתו כסובייקט, המזומן לקריאה ביקורתית במטא־נרטיב מכונן.

הִיָּה לִי אִם וְאִחַ: רַחֵל וּבִיאֵלִיק

שִׁירָה סְתוּיָה

המאמר מאיר את היחסים הפואטיים בין שני משוררים עבריים בולטים מראשית המאה העשרים, רחל בלובשטיין וחיים נחמן ביאליק, דרך מעשה השאילה האינטרטקסטואלית ואפשרויות השיח שהוא יוצר – בין הדורות, בין המינים, בין מודוסים לשוניים ובין פואטיקות. ההיסטוריוגרפיה הספרותית המסורתית תיארה לרוב את שירת הנשים העברית על פי הקריטריונים שהתקבעו מתוך ההנחה המקדימה ששירת הגברים היא המציבה את אמת המידה. לעומת זאת מחקרים מאוחרים – כמחקריהם של חנה קרונפלד, מיכאל גלזמן, חמוטל צמיר, דנה אולמרט ואחרים – הציבו את ראשיתה של שירת הנשים ככוח מניע ומשפיע ביצירתו של מודרניזם עברי. הסתכלות זו בחנה את השירה העברית – הן הגברית והן הנשית – כרב שיח פואטי שנוצר גם לאורך דורות ובין דורות ולא רק בתחומו של דור מסוים. מאמר זה מעמיד במרכז הדין דווקא זיקות לא לינאריות ולא כרונולוגיות בין משוררים ומשוררות ובין סקסטים ויצירות מתקופות שונות, באופן שיכול לקעקע את מושג המקור בשאילה האינטרטקסטואלית ולזמן קריאות חדשות. המחברת מציעה מהלך הבודק את היחסים הפואטיים לא רק בכיוון הלינארי של הכרונולוגיה, מן המוקדם אל המאוחר, אלא גם בקריאה לאחור ובהיפוך כיוון ההסתכלות ההיסטוריוגרפי, מן המאוחר אל המוקדם. באמצעות הדיאלוג האינטרטקסטואלי הנוצר בין שירה של רחל 'ניב' לשירו של ביאליק 'הכניסיני תחת כנפך' המחברת מראה כי רחל הציבה אמות מידה שמאפשרות לנו לקרוא מחדש את ביאליק. היפוך כיוון ההסתכלות יכול לשנות את האופן שבו אנחנו קוראים מחדש את אבות השירה העברית, ולחשוף בהם פנים חדשים, אשר מערבלים מחדש את היחסים בין מוקדם למאוחר, בין מרכז לשוליים ובין המגדרים.

יצירתו העברית המוקדמת של זלמן שניאור: בעקבות הרומן האבוד 'ספר הנדודים'

לילך נתנאל

מאמר זה עוסק ביצירתו הדו-לשונית (יידיש ועברית) של זלמן שניאור (1887–1959), אחד היוצרים המשמעותיים ביותר – והזנוחים ביותר – שפעלו במחצית הראשונה של המאה העשרים. המאמר מציע מיפוי ראשון מסוגו של יצירת שניאור בשתי לשונותיה. נקודות המוצא למיפוי זה הן תקופת מלחמת העולם הראשונה, שמתברר כי הייתה תקופה מכרעת בחייו וביצירתו, וכתב יד עברי מוקדם, בשם 'ספר הנדודים', שנגנז באותה תקופה. כתב יד זה נשמר באופן חלקי באוסף זלמן שניאור שבספרייה הלאומית, אך חלקו הגדול משוקע, כפי שיוכח במאמר, ביצירתו המאוחרת של שניאור, שנכתבה ביידיש.

המתווה המסועף של יצירתו של שניאור בשתי לשונותיה מאפשר לעקוב אחר התגבשותם של שני הנוסחים העיקריים השותפים בעיצוב הזהות היהודית המודרנית ביצירתו: נוסח המוצא ונוסח המרחק. אלה הם שני ביטויי משבר בעלי מסורות נבדלות של ייצוג פואטי ושל הכרעות בין יידיש לעברית. עניינם בירור הזהות היהודית המודרנית מכיוון המוצא הביוגרפי או הלאומי ומכיוון המרחק – עזיבת הבית, הנדודים והתלישות. זהו פרק ראשון בעבודת מחקר מקיפה על חייו ויצירתו של זלמן שניאור.

'העולם הוא חידה, אך החידה היא עולם': על חידות ותבניות חידה ב'ספר החידות' של אלתרמן ומחוצה לו

חיה שחם

המאמר עוסק ב'ספר החידות' של אלתרמן, שהמחקר הספרותי לא הרבה לגעת בו, אך אינו מתמקד רק בו, כי אם מרחיב את היריעה לעיסוק השוואתי בתופעה שלא נדונה כלל במחקר – הטקסטים דמויי החידה ביצירתו הקנונית של אלתרמן, אלה העושים שימוש בתבניותיה ובתחבולותיה של החידה.

המחברת מצביעה במאמר על קווי הדמיון שבין מנגנוני החידה למנגנוני המטפורות שבהן השתמש אלתרמן בשירתו הקנונית, ובתוך כך מותחת הקבלות בין 'ספר החידות' ובין יצירתו השירית המוקדמת של אלתרמן. בהמשך נסקרת ונדונה תופעת החידות שאינן מבקשות פתרון, אלה הדומות לקטעי שיר שאינם חידות, והתורמות בעצם הווייתן לטשטוש הגבולות שבין החידה לשיר. המאמר עוסק גם בתופעת החידה המדומה, התורמת אף היא למיפוי השימוש בתבניות חידה מחוץ ל'ספר החידות' בשירת אלתרמן.

חלקו השני של המאמר מתמקד ב'ספר החידות' גופו ובוחן את עקרונות הסידור והעריכה המשמעותיים של החידות בידי אלתרמן עצמו. כמו כן נבדקים בחלק זה אפיוניו הפואטיים של הספר (חריזה, משקל, רטוריקה, מתן כותרות), המייחדים אותו מיצירות אחרות של אלתרמן. בסיכומו של דבר מוצג 'ספר החידות' במאמר כצומת מעורר עניין ביצירת אלתרמן, צומת שנחתכים בו מישורים שונים של עבודתו הספרותית. מכאן חשיבותו של הספר ומכאן גם בעייתיותו.

עבד של הזמן: עבודת האבל בסיפורת השואה של דור תש"ח

טל הולץ

מוסכם על חוקרי התרבות הישראלית וסיפורת השואה בפרט, כי המרה של אסטרטגיית ההשתקה וההדחקה באסטרטגיית התמודדות, שעיקרה חשיפה וגילוי של טראומת השואה, החלה להסתמן בראשית שנות השישים של המאה העשרים, עם הופעת 'הגל החדש' בסיפורת הישראלית הצעירה. חילוף ניצולי השואה משתיקתם הכפיה באמצעות ייצוגם הספרותי שחדר משנים אלו ואילך 'בהרבה אשנבים' ו'בכניסות צדדיות' למרכז הבמה, ותפס את מקומו של הנרטיב 'הצברו־צנטרי', נזקף עד כה לזכותם של סופרי הדור השני, שהתבגרו דים להזדהות עם העבר הלא מסופר של הוריהם ובני דורם.

ואולם קריאה ממוקדת ביצירות של סופרים שחיו בשנות מלחמת העולם השנייה, ואשר עיסוקן בנושא השואה בעשורים הראשונים לאחריה מאפשר להתייחס אליהן כאל תוצרי הסיפורת של 'הדור הראשון', מעלה בפירוש כי השתנות מעמדה התודעתית של הטרואמה בסיפורת הדור השני – מ'סוד' מושתק ומודחק לאירוע ביוגרפי מוצהר, שהוא מרכיב מרכזי בכינונה של זהות ישראלית חדשה – לא התרחשה יש מאין.

במאמר זה מוצגות אינטרפרטציות חדשות לשלוש יצירות: 'הגמגום השני' למשה שמיר (1945), 'חופה וטבעת' לחיים הזו (1948) ו'אנשים אחרים הם' ליהודית הנדל (1949). באמצעות אינטרפרטציות אלה המחברת חותרת להראות כי תהליכים של עיבוד ההלם והכלת האבדן, המוגדרים מפרויד ואילך כ'עבודת האבל' (the work of mourning), ננקטו למעשה בסיפורת השואה העברית כבר מסוף מלחמת העולם השנייה וזמן קצר ביותר לאחר השואה. חדשנותה של הקריאה בשלושת הסיפורים נוגעת לתיאור דינמיקת ההתאבלות והפונקציונליות של חומרי האבל הסיפוריים, שלא זכו עד כה להתייחסות פרשנית, ולזיהוי תמטיקת הכישלון של אסטרטגיית ההדחקה וההשתקה – שקריסתה בסיפורים אלה מועדת הרבה לפני שהונכחה מפרספקטיבה מאוחרת בסיפורת הדור השני.

בהצגת אחיזתו הברורה של נרטיב ההתאבלות בסיפורת של דור תש"ח המאמר מבקש לתרום לשבירת הדפוס הסטראוטיפי המוסכם והבלתי מחמיא שלה, כאילו הייתה שופר גס ופשטני של הממסד הפוליטי ותו לא, וממילא גם להדיפת 'הדיבה הרעה' על אדישותם של סופרי הדור הזה לזוועות השואה.

EDITING AND MEANING IN *PESIKTA DE-RAV KAHANA*, *PESIKTA RABBATI* AND *MIDRASH TANHUMA* ON ‘VAYEHI BEYOM CHALOT MOSHE’ (NUM 7:1)

Arnon Azmon

Modern scholarship on *midreshei-aggadah* has taken a healthy interest in the redactional process of the various compositions. In addition to studying individual *derashot*, concentrating on their meanings and their evolution, scholars believe that additional significance lies in the surrounding context in which the *derashah* is embedded. In this article, I provide a synoptic reading of three portions from three different compositions that gloss the same biblical pericope. I delineate the connections between the compositions and the influence which they have on one another. The biblical passage under discussion is ‘And on the day that Moses finished setting up the Tabernacle’ (Num 7:1); the three midrashic compositions are *Pesikta de-Rav Kahana* (1), *Pesikta Rabbati* (5), and Buber’s *Midrash Tanhuma* on Numbers.

My research shows that while the redactors of *Pesikta Rabbati* and *Tanhuma* made no direct use of *Pesikta de-Rav Kahana*, the redactor of *Pesikta Rabbati* was well acquainted with the parallel passage in *Pesikta de-Rav Kahana* and was influenced by its structure. Likewise, the *Tanhuma*’s redactor was aware of the passage in *Pesikta Rabbati*, and was not only influenced by it, but even responded to the messages it projected. Each one of the redactors clearly fashioned his own passage in order to stress his own idea and message.

In addition to the importance of the findings themselves, this research proves that the scholarly methodology at the heart of comparative analysis, which presumes that the *parashot* in the *Tanhuma-Yelammedenu* literature had undergone clever, literary redaction serves as an effective tool in understanding the *midreshei-aggadah*’s structures and their contents.

THE HAND-LEANING CONTROVERSY: CONTROVERSY AND AUTHORITY

Yuval Fraenkel

This article addresses the long-standing dispute in tractate Hagigah 2:3 regarding leaning of hands upon the sacrifice on festivals. Based on analysis of the literary structure of this controversy and on comparison of the Mishnah to its Toseftah parallel, I argue that the mishnaic account serves as a foundational narrative for the tannaitic institution of halakhic controversy. The mishnah presents this institution as a necessary structural feature of the halakhic system, designed to preserve indeterminacy. The article continues by examining a narrative cited by the Talmud Bavli regarding this mishnah, the story of Yehudah ben Tabbai and the false witness, demonstrating how the Bavli deploys this narrative to establish the necessity of controversy and deliberation in the tannaitic court of law. In its final section the article discusses the mishnah of ‘leaning of hands controversy’ in its broader context in tractate Hagigah. Reading this mishnah and the two preceding mishnahs as one literary unit, I address the topic of divine revelation and human authority from different perspectives.

‘THE WISE SHALL INHERIT GLORY’ (PROV 3:35) – THE REDACTION OF THE *SUGYA* ON HUMAN DIGNITY

Noam Samet

The issue of human dignity, as addressed in Tractate Berakhot 19, concerns itself with the tension between this value and man’s subservience to God, as well as the boundaries of the obligation to obey God’s commandments where these violate human dignity. The Talmudic discussion is interwoven with many other related issues, including the relationship between the individual and the collective; relations between the living and the dead; structures of authority and control in religious society.

The article proposes a reading of this Talmudic discussion as an integrated literary whole, analyzing its legal and narrative elements and viewing them as a single, well-organized thematic unit representing a complex and multi-faceted position.

Examination of the discussion exposes its subversive movement, which blurs the sharp distinction between human dignity and God’s honor by pointing to in-between areas where the boundaries are less clear. Such a position is presented in the text via a dual movement that is careful not to openly challenge the authority of the Written Law, while nevertheless undermining it for the sake of human dignity.

TWO SUPPLICATIONS (בקשות) BY RABBI YEDIDYA MONSOÑEGO

Rachel Hitin-Mashiah and Tamar Lavi

Rabbi Yedidya Monsoñego (1799-1867) lived in Fez, Morocco, where he served as a rabbi and dayan (religious court judge). He wrote many Halachic essays, and due to his rabbinical training also wrote *piyyutim* (liturgical poetry), though only a few of them have survived. Two of his *piyyutim* are published in this article: 'יהלל פי בניב שפה ברורה' (My Mouth Praises with Pure Speech) and 'ה' אלהים מחסי' (The Lord God my Refuge). Rabbi Yedidya defined each of these as a 'בקשה' (Supplication). The *piyyutim* in question differ from one another both in content and in form. 'ה' אלהים מחסי' (The Lord God my Refuge) is written according to the girdle-like (מעין אזור) strophic form and is in essence an appeal to God for national redemption. In this work, the poet uses structural, lexical and figurative elements, as well as morpho-syntactic and syntactic means, to support his appeal. The *piyyut* 'יהלל פי בניב שפה ברורה' (My Mouth Praises with Pure Speech) comprises two-column medleys and focuses on the Thirteen Attributes of Faith. This particular *piyyut* of Rabbi Yedidya is important because of its contribution to the critical discourse relating to the order in which the Thirteen Attributes of Faith appear in *piyyutim* from North Africa. The article describes a methodical deviation from the order of the Attributes that has practically become the norm. In this deviation, the Tenth Attribute is taken out of place and inserted after the Fifth Attribute. The repeating pattern in which the Tenth Attribute has been positioned in sixth place is of interest, particularly in light of the fact that today versions of the Thirteen Attributes of Faith in which the Tenth Attribute has been moved into the sixth place are becoming more widespread.

THE *MASKILIM* AS 'DEFENDERS OF THE TEXT': A THIRD PARADIGM OF JEWISH ENLIGHTENMENT

Amir Banbaji

This article begins with a new historical conceptualization of the academic research done in the field of European Haskalah studies during the last century. The founding scholarly paradigm of the field, reigning until the mid-1980s, advanced various versions of the secularization thesis, underscoring the abrogation or subtraction of religion as a crucial aspect of the movement 'out of the Shtetl' (e.g. Jacob Katz). Ascribing an emphatic (if not mystified) view of modernity to the *maskilim*, this paradigm constructs the *maskilim*'s relationship to Europe in hierarchical terms. It suggests that the *maskilim* saw European modernity as regulating their own vision of Jewish renewal. The article proceeds to elaborate alternative views of Jewish enlightenment which emerged as critique of the founding paradigm. The second paradigm of the Haskalah was advanced by scholars such as David Sorkin and Shmuel Feiner. This paradigm was influenced by moderate general theories of modernity (Charles Taylor and Jürgen Habermas). Turning the Haskalah into a consequence, rather than an agent of modernity and modernization, these scholars defined it as an internal Jewish process of intellectual renewal. According to this second paradigm, the *maskilim* sought not only integration into modern Europe, but also a uniquely Jewish version of modernity and Enlightenment based on a new harmony between traditional Jewish texts and the demands posed by philosophical rationalism and modern structure of the public sphere. By contrast, the third paradigm promotes irreducibility, mutually constitutive dialectic and critique as regulative ideas that both articulate and disarticulate the connections between Jewish and European Enlightenment. Closely related to the various critiques of modernity, this still evolving paradigm emerged a decade and a half ago from a desire to investigate and reverse the deep political structure (either hierarchy or harmony) that informs the first two paradigms. Rather than hopping on the bandwagon of modernity (first paradigm) or creating a compatible Jewish version of modernity (second paradigm) the third paradigm explores the way by which many *maskilim* retained Jewish Scriptures as an expression of unassimilable particularity (Willi Goetschel).

The second half of the paper focuses on exploring the rhetorical and literary aspects of the third paradigm, noting especially the importance of Moses Mendelssohn's views on ancient Jewish Scriptures and nascent modern Hebrew poetry. Viewed as a turning point in the history of Hebrew

literary thought, Mendelssohn's insights on literary matters employ the discipline of rhetoric for reversing the medieval poets' 'compunctious' attitude towards the realm of poetry and eloquence. Although at times apologetic, Mendelssohn's view of non-philosophical tools (rhetoric, midrash, and 'second intention'), as necessary components of interpreting and translating Scripture, must be considered as an affront against the philosophical-allegorical tradition of Biblical interpretation. Taking Mendelssohn as a point of departure, the article concludes with an attempt to draw the basic lineaments of a contrarian tradition in Haskalah literary theory which replaces the rationalist (whether medieval or modern) view of literature. The alternative is a rhetorical view of literature, which draws its critical insights from Renaissance humanism's critique of philosophy. The main factor that inhibited complete assimilation of the Haskalah into European Enlightenment was the *maskilic* stress on the *melitsah*, the rhetorical aspect of modern Hebrew literature, which they considered as incompatible with the main tenets of European modernity. Acting against the tradition that begins with Maimonides and ends with Krochmal, the main exponents of this rhetorical view of literature are Messer Leon, Luzzatto, Weseley, Satanov, Brill, Loewisohn and Mapu.

THE WEAKENING OF THE PARENTS' HOME AND THE DEVELOPMENT OF OTHER KINSHIP RELATIONS IN EPISTOLARY HEBREW LITERATURE IN THE 19TH CENTURY

Tamar Salmon-Mack

Toward the end of the 19th century, alongside the development of Hebrew prose, dozens of booklets of sample letters (*igronim*) were published in Eastern Europe. The original objective of this literary genre, which originated in classic Greek and Roman literature and existed in Hebrew since the 16th century, was to teach and develop the Hebrew language. Yet the literary pretension of the authors, mostly teachers with pedagogical aspiration imbued with the spirit of the Enlightenment, drove many of them to include in their booklets complete stories, inspired by the epistolary novels that were popular in Europe in the 18th century.

A motif commonly found in the *igronim* is the story of a youth who leaves his parent's home in a remote village to go to a developed city in which he can study and advance. This transition entails the understanding that the parent's home, and in particular the personality of the father, are not able to satisfy the social and cultural needs of the youth. Such a perspective derives from the ideological criticism leveled against the conservatism of contemporary Jewish community, and apparently drew inspiration from literary depictions of the disintegration of the old order in European society. The *igronim* testify to geographical distance, inter-generational conflict, anxiety over changes in the life and social group of the son, anger and frustration on the part of the estranged father, and the son's unattainable aspiration to please the father. At times, the appearance of a step-mother exacerbates the estrangement. The tie to the parents' home becomes distant and murky, and is replaced by an attraction to other personalities – an uncle, a brother-in-law, an older brother, and/or enlightened friends. His cousins and their friends become the young man's new social circle, and sometimes he marries one of his cousins. Thus, a 'society of equals' replaces the patriarchal society, progressiveness replaces conservatism, and enlightenment replaces cultural obscurity.

The authors tried to devise plots that included metaphors for the processes of social and cultural change, while they simultaneously strove to make a living from the sale of their booklets to students of Hebrew. Their positions, voiced through heroes in a didactic and flowery Hebrew style, were written in the hope of targeting the interest of young readers and, at the same time, educating them in the spirit of the Enlightenment.

THE STORY OF THE FLOOD AND ITS REPRESENTATIONS IN HEBREW CHILDREN'S LITERATURE

Einat Baram Eshel

The story of the Flood and Noah's Ark is one of the most popular biblical stories and has been variously rendered in much of the world's literature, including children's literature. The story incorporates the theme of unequivocal compensation: whether as a narrative of punishment and devastation, the fate of the multitude that fails the test of proper conduct; or as a narrative providing incentive for those who exhibit appropriate behavior and are thus redeemed. Children's literature emphasizes these lessons time and time again, as is demonstrated by the continual revisions of this biblical episode.

In this paper, I shall carefully examine three versions of the story of the Flood that were written for children, each one stemming from a different literary period, thus revealing how thematic focus, poetical ideas and concepts of childhood have changed in Hebrew culture.

I discuss Benjamin Levner's *Kol Agadot Yisroel* (All the Legends of Israel, 1898) as a pioneering didactic and moralist example of how, on the interregnum between the periods of *Haskalah* and *Teḥiya*, the story of the flood has been adapted for younger generations. I examine Eliezer Smoli's *Vayihi hamabul al ha'aretz: Gilui yoman tevat Noah* (Do Bring a Flood Upon the Earth: The Unveiling of the Diary of Noah's Ark, 1972) as an agent of national socialization processes. And finally, I present Nurit Zarchi's *Zugot ve-Zot* (Zugot and Zot, 1999) as an example of subversive themes that appear in some postmodern adaptations of the story of the flood, and that contest social values and the traditional didactic interpretations of it.

The emphasis of the study focuses on the development of the concept of childhood in Hebrew and Israeli culture, which is mainly a transition from the perception of a child as an object to control and supervise, to a subject who is invited to critically read a fundamental meta-narrative.

BE MY MOTHER AND BROTHER:
RACHEL AND BIALIK

Shira Stav

This article illuminates the relationships between Rachel Bluwstein and H.N. Bialik, two seminal Hebrew poets of early Twentieth century. The relationship is examined through the inter-textual act and the possibilities of discourse it opens up between generations, genders, linguistic modes and different poetics.

Traditional literary historiography tends to describe Hebrew women's poetry through the fixed criteria which presupposes that poetry written by men sets standards. By contrast, later studies (e. g. Kronfeld, Gluzman, Tsamir, Olmert, and others) show that early Hebrew women's poetry was a crucial and influential force in the creation of Hebrew Modernism. Such a perspective views Hebrew poetry – by men and women alike – as a poetic debate that stretches along and between generations and genders, not only within a certain generation and/or gender.

The article centers on non-linear and non-chronological links between poets and between texts from different times, in a way that undermines the concept of 'origin' in the inter-textual act, and summons new readings. I propose to read poetic relations not only chronologically but also backwards, reversing the historiographic look and reading from the later to the earlier. The inter-textual dialogue between Rachel's poem, *Niv*, and Bialik's poem, *Hachnisiny tachat knafech*, will serve as an example of the way Rachel sets criteria that allow a fresh reading of Bialik.

ZALMAN SHNEOUR'S BOOK OF WANDERINGS

Lilach Nethanel

This article (a first chapter in an ongoing study on the work and life of Zalman Shneour) presents a study of Zalman Shneour's (1887-1959) bilingual work, written both in Hebrew and in Yiddish. Shneour is considered one of the most central Modern Jewish authors during the early decades of the 20th century. He is also one of the less studied ones.

The article designates a genuine mapping of Shneour's bilingual work, based on an incompleting and unknown manuscript novel written before WWI.

This manuscript novel, entitled 'The Book of Wanderings', has been only partially conserved at the National Library in Jerusalem. It expresses two major outlines of the Modern Jewish identity as formulated in Shneour's extensive literary work. These are two distinguished expressions of the Jewish identity crisis: The question of origin (national or biographic origin) and the question of distance (wanderings, alienation).

‘THE WORLD IS A RIDDLE BUT THE RIDDLE IS A WORLD’

Haya Shacham

The article discusses *The Book of Riddles* (‘Sefer Ha-hidot’) by Nathan Alterman, a book that has not been discussed much in Hebrew literary criticism. The article is not limited to Alterman’s mentioned book. It expands to a comparative study of a phenomenon that has not been looked into at all, namely, the riddle-like texts in Alterman’s canonical works that use the riddle format and devices without actually being a riddle.

The article points out the similarities between the mechanisms of the riddle and those of metaphors, which Alterman used in his canonical poetry, while comparing *The Book of Riddles* with Alterman’s early poetic oeuvre. Further, the article discusses the riddles that do not have to be solved, those that resemble segments of poems (which are not riddles) and contribute to the blurring of boundaries between riddle and poem. The article touches also upon pseudo-riddles - another use that Alterman made of the riddle format outside *The Book of Riddles*.

The second part of this article focuses on *The Book of Riddles* itself, examining the principles of the riddles’ ordering and editing by Alterman himself. In this part, I also examine the poetic characteristics of *The Book of Riddles* (rhyme, rhythm, rhetoric, titles) that distinguish this book from other works by Alterman.

In conclusion, *The Book of Riddles* is presented in this article as an interesting junction in Alterman’s oeuvre, in which various aspects of his literary work are intersecting. Hence, the importance of this book, as well as its problematic status in Alterman’s oeuvre.

SLAVE OF TIME:
THE WORK OF MOURNING IN ISRAELI HOLOCAUST
LITERATURE OF THE '1948 GENERATION'

Tal Holz

Scholars of Israeli culture and critics of Holocaust literature traditionally date the emergence of the replacement of 'repression and silencing' strategy with the 'coping' strategy centered upon exposure and revelation of the trauma in the early 1960s. Contrary to the prevalent approach, this study argues that the processes described since Freud as the 'work of mourning' were in fact pursued in Hebrew literature as early as the end of World War II, shortly following the atrocities.

Based on psychoanalytic concepts derived from Freud's analysis of the dynamic structure of mental life, the study is the first to offer an interpretation of the variety of ways in which influential authors of the so-called '1948 generation' [*Dor Tashach*], Haim Hazaz, Moshe Shamir and Yehudit Hendel, implemented the principles of the 'work of mourning', despite the political and ideological circumstances that shaped life in Israel. With this 'work of mourning', Holocaust survivors were offered a viable alternative to their inability to incorporate the trauma into the process of forming the new Israeli identity.